

‘Wat leren kinderen hiervan?’ Een vraag die menige leraar krijgt als hij/zij enthousiast vertelt over de uitvoering van een exemplaar. Deze vraag houdt ook Annelies Kraaiveld bezig. Als lid van de kenniskring exemplarisch onderwijs doet ze hier onderzoek naar. Vooral de plaats van metacognitieve kennis en vaardigheden in literatuur en de exemplarische onderwijspraktijk zijn onderwerp van onderzoek. In dit artikel doet Annelies verslag van haar eerste bevindingen.

Onderzoek naar metacognitie bij exemplarisch onderwijs

Kinderen leren meer!?

‘In een onderzoeksgroepje zitten even later heel wat kinderen hard te werken. Ze observeren hun “gast” met loepen, snuffelen in boeken en kijk op cd-roms. “Hé, mijn pissebed heeft acht buiken!”, ontdekt Rutger. Vooral het vergelijken van de “gast” met de beschikbare informatie valt in de smaak. Grote ontdekkingen worden gedaan: “Een pissebed ademt door kieuwen!” Joas vergeet de leefomgeving niet: “Mag ik er wat water bij doen? Want hij leeft in vochtige plaatsen.” (Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs, 2005, p. 233)



Nieuwsgierig naar de toegevoegde waarde

Kinderen leren volop wanneer ze aan het werk zijn volgens het concept exemplarisch onderwijs. Natuurlijk leren ze. Want kinderen komen naar school om te leren. Dat is het hoofddoel van het onderwijs. De onderwijsinspectie (2004) spreekt zelfs over de ‘toegevoegde waarde’ van het onderwijs. Kinderen komen de

de school goed op de punten die de inspectie belangrijk vindt?

Toegevoegde waarde, het klinkt bijna als een bedrijfsmatig resultaat dat moet worden behaald. En toch, wanneer we ervan uitgaan dat kinderen naar school komen om te leren, is het ook belangrijk om te

‘Wat is de meerwaarde van exemplarisch onderwijs?’

school binnen wanneer ze vier jaar zijn. Ze doorlopen alle groepen en stromen op hun twaalfde jaar de basisschool uit en gaan het voortgezet onderwijs in. Wat heeft de basisschool toegevoegd aan wat kinderen weten, kennen en kunnen? De onderwijsinspectie is er nieuwsgierig naar en de ouders willen het eveneens graag weten. De leerkrachten natuurlijk ook! Wat doet hun onderwijs ertoe? En – ook best spannend – scoort

weten wat ze leren! Hoe is dat inzichtelijk te maken? Schoolleiding en leerkrachten worstelen hiermee en proberen er grip op te krijgen. Speciaal als het gaat om exemplarisch onderwijs stellen zij soms de vraag wat dit onderwijs nu met kinderen doet: leren ze hetzelfde of anders dan anders? Wat is de meerwaarde van exemplarisch onderwijs?

De bovengenoemde vragen zijn belangrijk, want ze

treffen het (exemplarisch) onderwijs in het hart. Ze raken ook de kern van het onderwerp waar ik me binnen de kenniskring mee bezighoud gedurende de eerste twee jaren van onderzoek. Een klein overzicht van de eerste verkenningen naar aanleiding van de onderzoeksvraag.

Brede vorming moet worden bevorderd

Belangrijke richtingwijzers voor ons onderwijs zijn de kerndoelen. Volgens de preambule bij deze doelen zijn zij bedoeld om de brede vorming van kinderen te bevorderen. 'Basisonderwijs bevordert brede vorming van kinderen. Het onderwijs richt zich op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van de creativiteit en het verwerven van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden.' (Kerndoelen, <http://kerndoelen.kennisnet.nl/>). De kerndoelen zeggen nog niets over wat kinderen moeten leren. Ze gaan bijvoorbeeld niet in op de vraag wat er in een lessenserie geschiedenis aan bod moet komen, geven alleen richtlijnen voor de tijdvakken waaraan aandacht besteed moet worden. Hoeveel lessen en wat precies laten de kerndoelen helemaal aan de scholen over. De exempels en miniaturen die binnen exemplarisch onderwijs worden uitgevoerd passen geheel in de kerndoelen. De inhouden die de kinderen aangeboden krijgen, zijn alle te linken aan een of meerdere doelen. Maar iedereen die wel eens een exemplaar of een miniatuur met zijn/haar klas heeft uitgevoerd, heeft ervaren dat kinderen veel meer leren dan wat binnen één of twee kerndoelen valt. Binnen de ken-

vol en verantwoordelijk omgaan met elkaar, zorg voor en waardering van de leefomgeving' (Kerndoelen, <http://kerndoelen.kennisnet.nl/>). In dit gebied zijn we zeer geïnteresseerd. Daar richt mijn onderzoek zich dan ook op. Ons inziens doen kinderen bij exemplarisch onderwijs namelijk niet alleen kennis en vaardigheden op, maar is er daarnaast sprake van veel bredere vorming, van vorming op het gebied van metacognitie.



Annelies Kraaiveld

Welke leeractiviteiten zijn eigenlijk van belang bij het daadwerkelijk tot leren komen? Van der Veen en Van der Wal (2003) onderscheiden drie soorten:

- Metacognitieve leeractiviteiten. Deze regulerende activiteiten zijn gericht op het aansturen van de cognitieve en affectieve activiteiten.
- Cognitieve leeractiviteiten. Deze leeractiviteiten hebben te maken met het verwerven en verwerken van informatie.
- Affectieve leeractiviteiten. Deze leeractiviteiten ondersteunen het leerproces emotioneel. Hier onder valt het jezelf motiveren, je aan je planning

'Zouden kinderen binnen exemplarisch onderwijs aantoonbaar metacognitieve kennis en vaardigheden opdoen?'

niskring exemplarisch onderwijs hebben we de stellige indruk dat wat kinderen bij exemplarisch onderwijs leren veel verder gaat dan het verwerven van vakinhoudelijke kerndoelen.

Metacognitie van groot belang

Als kenniskring voelen we ons erg aangesproken door de derde opmerking uit de genoemde preambule: 'In de derde plaats dient er aandacht te worden besteed aan doelen die voor alle leergebieden van belang zijn: goede werkhouding, gebruik van leerstrategieën, reflectie op eigen handelen en leren, uitdrukken van eigen gedachten en gevoelens, respectvol luisteren en kritiseren van anderen, verwerven en verwerken van informatie, ontwikkelen van zelfvertrouwen, respect-

houden en je aandacht bij je werk houden om danks je emoties.

Metacognitieve activiteiten blijken de overige leeractiviteiten te ondersteunen. Simons (1995) definieert *metacognitie* als het kennis hebben van (de werking van) het eigen cognitieve en affectieve functioneren. Zowel de cognitieve als de affectieve en de metacognitieve leeractiviteiten hebben volgens Simons betrekking op kennis, vaardigheden en houdingen die zeer belangrijk zijn bij het innemen van een zelfstandige plaats in de maatschappij. Naar mijn mening ligt wat we willen met ons christelijk/reformatoerisch onderwijs in het verlengde hiervan, namelijk dat kinderen hun verantwoordelijkheid kennen en kunnen nemen, dat zij zelfstandig kunnen participeren in de maatschappij

en zich gebonden weten aan de wet van de Heere en het welzijn van de naaste.

Verhalen uit de praktijk

Na een eerste oriëntatie op de richtlijnen van het ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen en



de onderwijskundige literatuur begon het te kriebelen tijdens mijn werk. Zouden kinderen binnen exemplarisch onderwijs aantoonbaar metacognitieve kennis en vaardigheden opdoen? Zouden ze een goede werkhouding leren, leerstrategieën gebruiken, reflecteren op hun handelen, luisteren, kritisch doorvragen, elkaar waarderen en

respecteren en zich daarnaast ook vastbijten in een vraagstuk en respectvol omgaan met de schepping? En dit nog maar enkele voorbeelden van metacognitie. Een belangrijke bron om hierachter te komen is het boek *Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs* (2005). Zou in de onderwijsverhalen iets te zien zijn van de bovengenoemde idealen?

Een enigszins wetenschappelijk georiënteerde lezer vraagt zich misschien af of het niet erg vroeg is om in het beginstadium van een onderzoek al onderwijsverhalen te bestuderen. Een wetenschappelijk onderzoek richt zich toch eerst op een goede theoretische basis, alvorens de praktijk in te gaan? Ik voel me in mijn aanpak gesteund door Maso en Smaling (2004), die in hun boek schrijven dat onderzoek doen een cyclisch-interactief proces is. Juist voor het aanscherpen van de probleemstelling en de deelvragen kan een oriëntatie in de praktijk belangrijk zijn. Daarom ben ik toch maar de onderwijsverhalen ingedoken.

In diverse passages uit het handboek onderwijskunst zijn aanwijzingen te vinden dat er bij exemplarisch onderwijs sprake is van een beroep op metacognitieve vaardigheden. In het onderwijsverhaal over het exemplarisch 'De kaars van Faraday' komt bijvoorbeeld aan de orde dat kinderen gefascineerd naar een brandende kaars kijken. Dan volgt de tekst: 'Gert heeft een gedichtje gemaakt. Enigszins schuchter leest hij voor: (...) Er valt een ingehouden stilte. "Onwijs", zegt Nicole. Gert groeit; hij is meestal niet zo vlot ...' (p.16). Is dit



niet wat bedoeld wordt met uitdrukken van eigen gedachten en gevoelens, maar ook van respectvol luisteren?

Nog een voorbeeld, afkomstig uit het onderwijsverhaal over 'Het veldboekje', waarin plantkundige Linnaeus een hoofdrol speelt: 'Na een tijdje stapt Linnaeus het lokaal weer binnen met de woorden: "Jullie geloven het denk ik niet, maar volgens mij heb ik een oplossing gevonden! Volgens mij weet ik een systeem dat mij helpt ...".



Linnaeus bekijkt de planten volgens zijn determinatiemethode. De juf gaat verder: "Wat heeft Linnaeus nu gedaan?" (...) Dan steekt Lydia haar vinger op: "Hij heeft bloemen gepakt die dezelfde kleur hebben." Roel denkt er anders over: "Hij heeft de broertjes en zusjes naast elkaar gezet" (p. 102-103). Dit stukje bevat elementen van informatie verwerven en verwerken en het kritisch naar elkaar luisteren.



Een derde onderwijsverhaal, deze keer over vlinders: 'We bedenken dat we de dieren terug in de natuur moeten zetten, daar waar ze horen! De rups met de eitjes gaan echter mee de klas in. Die zullen we eens nader onderzoeken.

Zingend lopen we in de richting van de school. "Er is echt veel te vinden, hè", zegt Claudia stralend' (p.177). In dit citaat is iets te zien van de zorg voor en waardering van de leefomgeving, de schepping, maar ook van het vreugde beleven aan het leren en het zich vastbijten in een vraagstuk.

Hoe zit het bij Martin Wagenschein? Zijn er in zijn onderwijsbeschrijvingen aanwijzingen voor te vinden dat kinderen niet alleen veel leren over een onderwerp, een kernmoment uit een vakgebied, maar dat zij ook metacognitieve vaardigheden ontwikkelen? Gaat het in zijn teksten over kennis en vaardigheden die uitstijgen boven het vakgebied en die van essentieel belang zijn voor de ontwikkeling van kinderen? Martin Wagenschein (1990) is met zijn klas in gesprek rondom het fenomeen 'Hoe springt een bal?' In eerste instantie gaan de kinderen met deze vraag experimenteren. Ze vormen hypothesen. Er worden verschillende ballen uitgetest: een gummi-, een tennis-, een tafeltennis- en een kneedgumbal. 'Chris: „Weil's da unten eine Delle



gibt, da springt's." Christoph: „Der Knet, der, da ist innen auch was drin, und deshalb ist der nicht gefedert." Georg: „Der kann nicht hüpfen, weil er aus Knet ist, ein Gummiball, der kann hüpfen, der ist nämlich aus Gummi." Chris: „Wenn bei einem Ball unten eine Delle reinkommt, dann hüpfert er gut, weil's sich ausdehnt, und da hüpfert er hoch in die Luft, und das ist bei dem Knet nicht."'

Ook in dit citaat reflecteren kinderen op hun eigen handelen, drukken ze eigen gedachten uit, luisteren ze respectvol en kritiseren ze anderen.

Vervolg onderzoek

Deze eerste verkenningen in de literatuur van de onderwijskunde en ook de oriëntatie op de praktijkverhalen geven aanleiding om verder te gaan met het onderzoek. In de praktijkverhalen zijn elementen van metacognitieve kennis en vaardigheden te vinden. Deze vormen een eerste bewijs van metacognitieve leeractiviteiten binnen exemplarisch onderwijs. Tijdens het vervolg van mijn onderzoek hoop ik meer te vinden in

zowel literatuur als de exemplarische onderwijspraktijk.

Geraadpleegde literatuur

Kalkman, B., Veldman, J., Kool, R.F. de, & Reijnoudt, W. (2005). *Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs*. Gouda: Driestar educatief.

Maso, I. & Smaling, A. (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

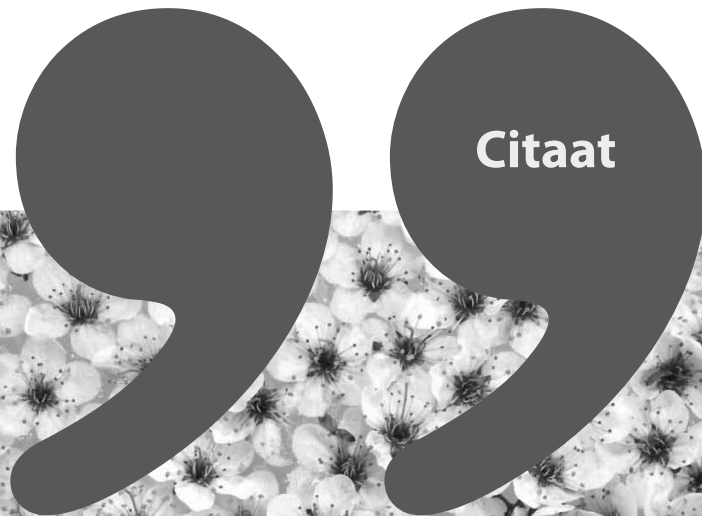
Onderwijsinspectie (2004). Het bepalen van de toegevoegde waarde door basisscholen. Utrecht. Geraadpleegd 14 oktober 2008 op www.onderwijsinspectie.nl.

Simons, P.R.J. (1995). Leerlingkenmerken. In: J. Lowyck & N. Verloop. (1995). *Onderwijskunde. Een kennisbasis voor professionals*. Groningen: Wolters-Noordhoff (p.15-42).

Veen, T. van der & Wal, J. van der (2003). *Van leertheorie naar onderwijspraktijk*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Wagenschein, M. (1990). *Kinder auf dem Wege zur Physik*. Weinheim/Basel: Beltz Verlag.

Annelies Kraaiveld is lid van de kenniskring exemplarisch onderwijs



Citaat

'Men beschikt soms niet over de woorden om te zeggen wat men niet mag verzwijgen.'

Elie Wiesel

In: Wiesel, E. (2006). *Alle rivieren stromen naar de zee. Memoires*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff. p. 30